

ОЛІЙНИК В. С.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави
і права, конституційного права
(Академія Державної пенітенціарної
служби)

ОЛІЙНИК В. В.,

студент III курсу 7 факультету
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

ШУМНИЙ Н. О.,

студент II курсу факультету юстиції
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 342.241

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-1.17>**ПРОБЛЕМИ РЕФОРМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ:
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ**

У статті розглянуто особливості систем місцевого самоврядування в деяких зарубіжних країнах. Визначено основні проблеми місцевого самоврядування в Україні та проаналізовано доцільність використання досвіду децентралізації влади, реформування, організації і функціонування місцевого самоврядування у країнах світу, для імплементації його в Україні. Встановлено, що в більшості зарубіжних країн місцеве самоврядування гарантується законодавством. Завдання повсякденного управління населенням вирішуються насамперед на комунальному, а не на державному рівні. Громади й об'єднання громад містять установи сфери охорони здоров'я, медицини, культури, освіти, спорту, соціального забезпечення, відпочинку економіки, водо- і енергопостачання, водоочищення і сміттєзбирання, а також прибирання самих вулиць. Вони займаються планами забудови та освоєння земельних ділянок, прокладанням вулиць, організацією рятувальної і пожежної служб, господарською діяльністю та ін.

Згідно з Х поправкою до Конституції США, організація місцевого самоуправління відноситься до ведення штатів. Суть самоврядування в Німеччині полягає в можливості вирішувати власні проблеми під власну відповідальність. громадяни Німеччини ідентифікують себе швидше із громадою, ніж із державою, і мають у комунальній галузі зовсім інші можливості впливу, ніж на державному рівні. Саме таким чином громадське самоврядування забезпечує вирішення проблем, більш вигідне громадянам, ніж це могло б бути на федеральному рівні. У Данії на регіональному рівні існують окружні префектури. Префект призначається державою, він очолює комітет, який обирається на загальних виборах. Для Франції високий ступінь централізації місцевого управління і самоврядування є історично традиційним. Нині основною ланкою місцевого самоврядування у Франції є комуни – муніципальні утворення, що створюються мешканцями невеликих міст і сільських поселень.

Загалом, аналізуючи законодавство про місцеве самоврядування ряду країн, можна зробити висновок, що муніципальна влада в США, а також у європейських країнах знаходиться під надійною опікою держави в частині дотримання її прав та інтересів, а також незалежності в ухваленні рішень.

Таким чином, як основну тенденцію розвитку муніципальної влади можна виділити прагнення до оптимального поєднання самоврядування з властивою йому певною автономією, самостійністю і державним управлінням на місцевому рівні, що дозволить забезпечити в діяльності муніципальних органів реалізацію і захист загальнонаціональних інтересів.

Нині основною проблемою в Україні є низький рівень розвитку економіки та життя населення, що тягне за собою проблеми розбудови ефективної системи місцевого самоврядування. Використання зарубіжного досвіду організації місцевого самоврядування є доцільним за умови відсутності сліпого копіювання, врахування реального економічного стану в країні та національних особливостей.

Ключові слова: *міське самоврядування, децентралізація влади, префектура, муніципалітет, община.*

Oliinyk V. S., Oliinyk V. V., Shumnyi N. O. Problems of local government reform: foreign experience and Ukrainian realities

The article discusses the features of local government in some foreign countries. The main problems of local self-government in Ukraine are identified and the feasibility of using the experience of decentralization of power, reforming, organizing and functioning of local self-government in the countries of the world to implement it in Ukraine is analyzed. It has been established that in most foreign countries, local self-government is guaranteed by law. The task of daily management of the population is solved primarily at the communal, and not at the state level. Communities and community associations contain healthcare, medical, cultural, educational, sporting, social welfare, recreational, economic, water-saving and energy-supplying facilities, water treatment and garbage collection, as well as street cleaning. They are involved in development and development plans for land plots, laying streets, organizing rescue and fire services, economic activities and so on.

According to the X amendment to the US Constitution, the organization of local government is the responsibility of the states. The essence of self-government in Germany is the ability to solve their own problems under their own responsibility. German citizens identify with the community rather than with the state, and have completely different opportunities for influence in the communal sector than at the state level. In this way, public self-government provides a solution to problems that is more beneficial for citizens than it could be at the federal level. In Denmark, district prefectures exist at the regional level. The prefect is appointed by the state, he leads the committee, which is elected in general elections. For France, a high degree of centralization of local government and self-government is historically traditional. Currently, the main link of local government in France are the communes – municipalities, which are created by residents of small towns and rural settlements.

In general, analyzing the legislation on local self-government of some countries, we can conclude that municipal authorities in the USA, as well as in European countries, are under the reliable guardianship of the state in respect of their rights and interests, as well as independence in decision-making. Thus, the main trend in the development of municipal authority can be identified as the desire for an optimal combination of self-government with its inherent certain autonomy, independence and state administration at the local level, which will ensure the implementation and protection of national interests in the activities of municipal bodies.

Currently, the main problem in Ukraine is the low level of economic development and the life of the population, which entails the problems of developing an effective system of local self-government. The use of foreign experience in organizing local self-government is advisable in the absence of blind copying, taking into account the real economic situation in the country and national characteristics.

Key words: local government, decentralization of power, prefecture, municipality, community.

Вступ. Серед багатьох проблем з якими на даний час стикається Україна є в тому числі і проблема реформування місцевого самоврядування. 1 квітня 2014 р. Кабінетом Міністрів України була прийнята Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, що визначила головні шляхи розв'язання проблем системи місцевого самоврядування. У цій Концепції чітко прописані етапи здійснення реформи місцевого самоврядування та встановлені для них конкретні строки. Однак нині ці строки не дотримуються, і виникає багато труднощів у ході безпосереднього здійснення реформування. Вирішуючи існуючі об'єктивні та суб'єктивні проблеми місцевого самоврядування Україна може скористатися зарубіжним досвідом в цій сфері.

Постановка завдання. Метою статті є розглянути особливості організації місцевого самоврядування в деяких зарубіжних країнах; проаналізувати загальний стан організації місцевого самоврядування в Україні на даний час і визначити найактуальніші його проблеми; визначити в якій мірі в Україні необхідно використовувати досвід децентралізації влади, реформування, організації та функціонування місцевого самоврядування інших зарубіжних країн.

Результати дослідження. Місцеве самоврядування гарантується законодавством практично всіх західних демократій, що зафіксовано Європейською Хартією місцевого самоврядування, конституціями ФРН, Австрії, земельними законами Швейцарії окремими законами Британії та США [1]. Практично скрізь місцевому самоврядуванню надані відносно широкі компетенції [2].

Для правильного тлумачення значення місцевого самоврядування необхідно обов'язково розуміти, що завдання повсякденного управління населенням вирішуються насамперед на комунальному, а не на державному рівні. Від моменту народження і до самої своєї смерті окрема людина обплутана мережею комунальних відносин. Адже громади і об'єднання громад містять установи сфери охорони здоров'я, медицини, культури, освіти, спорту, соціального забезпечення, відпочинку економіки, водо- і енергопостачання, водочищення і сміттєзбирання, а також прибирання самих вулиць. Вони займаються планами забудови та освоєння земельних ділянок, прокладанням вулиць, організацією рятувальної і пожежної служб, господарською діяльністю та ін. [3].

Згідно з X поправкою до Конституції США, організація місцевого самоуправління відноситься до ведення штатів. Більшість штатів регламентує її лише в найзагальнішій формі. Більше 40 штатів передбачили у своїх конституціях положення про те, що їх законодавчі збори не мають права приймати закони, що детально регламентують місцеве управління. Звідси велика свобода в організації і діяльності органів місцевого самоврядування, особливо міського (муніципального), велика кількість нестандартних установ і повноважень.

Місцеві установи займаються питаннями соціального обслуговування: шкільною освітою, бібліотечною справою, місцями відпочинку, соціальним забезпеченням. Друге місце займають питання адміністративно-управлінські: підтримка порядку (насамперед управління поліцією), забезпечення протипожежної охорони і правосуддя, збір податків, проведення виборів, запис актів цивільного стану, контроль за якістю товарів. Меншою мірою місцеві органи займаються господарськими справами, тому що в цій сфері панують приватні підприємці. Органи місцевого самоврядування керують підприємствами і службами, що їм належать, управляють своїм майном і, як правило, тільки побічно регулюють діяльність приватних

підприємств. Вони також будують муніципальне житло, встановлюють ставки орендної плати, займаються реконструкцією міст, будівництвом і експлуатацією доріг, гаваней, аеропортів, розвитком території (в т. ч. відведенням і ефективним використанням земель та іншими питаннями землекористування) й охороною навколишнього середовища.

Створення і функціонування місцевих органів влади в США регулюються виключно законодавством штатів, яке історично мало тенденцію до надання громадянам широкої свободи самоврядування. Найбільш поширеною адміністративною одиницею в складі штату традиційно є графство. Рада графства і основні посадові особи обираються населенням. На рівні влади округу здійснюється контроль за станом місцевих доріг, утриманням місць ув'язнення, лікарень, рекреаційних зон тощо.

Форми самоврядування на більш низькому рівні відрізняються ще більшим різноманіттям. Найбільш поширеними є муніципалітети, міські ради (нерідко на чолі з мером), і «тауншип» в сільській місцевості. Іноді існує рада управляючого для керівництва міським господарством, що обирається населенням.

Коріння сучасного самоврядування Німеччини сягають часів наполеонівських війн. Як відповідну реакцію на них у Німеччині були проведені радикальні реформи, комунальні аспекти яких відображені у Пруському міському укладенні 1808 р.

Нині в основі місцевого самоврядування лежить самовизначення громадян в рамках адміністративно-територіальних одиниць, організованих за принципом децентралізації [4]. З одного боку, йдеться про протидію державному централізму: рішення повинні прийматися децентралізовано, на місцях, тобто надання можливості людям на місцях самостійно вирішувати свої проблеми. З іншого боку, громади є основою демократичного державного порядку. На чолі їх стоять демократично обрані народні представництва і обраний, зазвичай безпосередньо, народом бургомістр.

У Німеччині є два суб'єкти місцевого управління: громади і райони. У той час як громади займаються вирішенням питань, що стосуються їх території і мешканців, що на ній проживають, райони є органами громадського управління вищого ступеня. Вони об'єднують кілька громад і визначаються конституцією країни як громадські об'єднання. При цьому вони грають також роль своєрідного компенсатора різних організаційних і фінансових можливостей громад. Як і громади, вони мають законні демократичні (обрані громадянами) народні представництва. Керуючі органи громад та районів зовсім не взаємовиключають, а швидше доповнюють одне одного. Зазвичай кожен хто проживає в Німеччині є одночасно мешканцем громади і району. Слід зазначити, що громади та їх об'єднання не лише мають право, але в ряді випадків зобов'язані співпрацювати між собою.

Громади і райони можуть також створювати самостійні суб'єкти права, наприклад, різні публічно-правові установи та господарські підприємства. Право громад і районів на самоврядування забезпечується не лише звичайним законом, а й конституцією країни.

Громади отримують повну компетенцію в питаннях, що стосуються спільного проживання й існування членів громади і тих, що мають для них значення саме як для членів даного комунального утворення. Звичайно, законодавець в силу своїх прав може встановити для місцевої громади будь-які інші повноваження. Однак законодавець повинен обмежуватися рамками, в які він поставлений конституційно-правовими гарантіями самоврядування.

Що стосується районів, то їх правове становище інше. У них немає конкретної сфери діяльності, безпосередньо гарантованої конституцією.

Можна констатувати, що суть самоврядування в Німеччині полягає в можливості вирішувати власні проблеми під власну відповідальність.

Відповідальність же означає свободу від державного втручання. Таким чином, громадами районам повинна надаватися своя власна сфера самостійної діяльності. Ними повинна вестися регулярна робота з прийняття самостійних рішень в сфері їх компетенції [4].

Слід зазначити, що конституційно-правові гарантії місцевого самоуправління забезпечують йому право на судовий захист. Громади є безпосередніми носіями державної влади, а не суспільними інстанціями. Водночас положення про самоврядування надають

громадам і районам суб'єктивні права по відношенню до всіх інших носіїв державної влади, які повинні враховуватись усіма судами.

Зазвичай усі громади складаються з двох основних органів: місцевого народного представництва як органу прийняття рішень і головного виконавчого органу, який має єдиновладний (бургомістр) або, часом, колегіальний (магістрат) характер. Оскільки комунальне право належить до відання земель, то внутрішня будова громад і районів може відрізнитися в деталях.

Фінансуванню діяльності громад надається важливе значення, оскільки без фінансування ніяке місцеве самоврядування функціонувати не може. Конституція країни та земельні конституції містять фінансові гарантії щодо громад і районів.

Адміністративна діяльність громад є, за своєю суттю, діяльністю з організації надання послуг. Тому в положеннях про громади відзначається, що громади в рамках своєї діяльності створюють громадські установи, необхідні для господарського, соціального і культурного обслуговування своїх жителів. До них відносяться, наприклад, музеї, басейни, бібліотеки, транспортні підприємства, будинки престарілих, дитячі садки, театри, нічліжки для бездомних, парки. Всі жителі відповідно до чинних правил можуть користуватися громадськими установами та повинні платити за це.

В організаційній діяльності громади і райони мають широкі можливості для ініціативи. Наприклад, якщо їм незручно самим організувати надання послуг громадянам, вони можуть залучити з цією метою будь-яке приватне підприємство, яке буде діяти за дорученням громади, або організувати з приватним підприємцем спільне підприємство.

Господарська діяльність громад передбачає організацію підприємств, які виступають на ринку як виробник послуг або посередника в їх наданні, включаючи й участь приватних підприємств. Громади мають право займатися лише такою господарською діяльністю, яка виправдана суспільними потребами, а вид і розміри цієї діяльності відповідають можливостям громади.

Слід констатувати, що комунальне управління в Німеччині грає дуже важливу роль, оскільки громадяни країни ідентифікують себе швидше з громадою, ніж з державою, і мають в комунальній галузі зовсім інші можливості впливу, ніж на державному рівні. Саме таким чином громадське самоврядування забезпечує вирішення проблем, більш вигідне громадянам, ніж це могло б бути на федеральному рівні.

У Данії на регіональному рівні існують окружні префектури. Префект призначається державою, він очолює комітет, який обирається на загальних виборах. Цей комітет контролює діяльність муніципалітетів. Він має право скасувати рішення муніципальних органів, якщо вони не відповідають законодавству. Муніципалітети зобов'язані подавати до комітету свої фінансові звіти з тим, щоб довести, що їх діяльність проводиться відповідно до законодавства.

Для Франції високий ступінь централізації місцевого управління і самоврядування є історично традиційним [5]. Тут довго існувала система багаторівневої влади на місцях, за якої діяльність нижчестоящих ланок значною мірою визначалася (насамперед в адміністративному і фінансовому сенсі) вищестоящими органами управління. Нині основною ланкою місцевого самоврядування у Франції є комуни – муніципальні утворення, що створюються мешканцями невеликих міст і сільських поселень. Кожна комуна має свій представницький орган – раду і мера, обраного з числа жителів і такого що виступає одночасно в якості державного службовця і глави місцевого самоврядування; депутати муніципальної ради, що працюють на постійній основі, утворюють муніципалітет. Діяльність мера здійснюється під контролем муніципальної ради і під адміністративним контролем республіки. Останній стежить за законністю прийнятих комуною рішень і в разі порушення прав громадян звертається до суду за їх скасуванням.

У Нідерландах бургомістр, який є головою виконавчого органу, призначається королівським указом за рекомендацією королівського комісара у справах даної області після консультацій з муніципальною радою. Він наділений деякими державними повноваженнями, на ньому лежить відповідальність за поліцію і пожежні служби. Він має право, якщо вважає, що те чи інше рішення державного органу суперечить законодавству або загальним

інтересам, утриматися від його виконання і повинен проінформувати про це виконавчий орган провінції, який виносить питання на розгляд уряду [5].

У Бельгії мер обирається не прямо, а його кандидатура висувається партією більшості, обраною за партійним списком. Потім мер затверджується королем. У мера є певні повноваження, які відрізняються від повноважень ради, наприклад, правопорядок, поліція, пожежники; нагляд за діяльністю муніципалітетів здійснюється регіональними урядами та урядом провінції. Крім того, будь-який громадянин може звернутися в адміністрацію зі скаргою на діяльність муніципалітету.

Законодавство Бельгії передбачає різні форми міжкомунального об'єднання [5]. Міжкомунальні об'єднання в Бельгії є некомерційними асоціаціями з чітко визначеними питаннями в інтересах комун. Вони створюються на добровільній основі як акціонерні товариства, кооперативи або асоціації з немайними цілями.

Конституція Італії підкреслює, що представницька система в країні організована відповідно до вимог децентралізації. Так, основний закон визнав необхідність місцевої автономії в рамках держави. Відповідно до цього принципу в Італії була створена система демократичної влади, територіально розчленована на три складові: комуна, провінцію й область.

Вони згідно з конституцією повинні володіти й автономією, і законодавчою владою, їм повинно бути довірене виконання державних функцій, з тим, щоб дати народу можливість брати участь у місцевому самоврядуванні.

Муніципальна система Італії належить до так званого французького типу. В Італії, як і у Франції, у всіх територіальних одиницях обов'язково повинні бути представники центральної влади.

Загалом, аналізуючи законодавство про місцеве самоврядування ряду країн, можна зробити висновок, що муніципальна влада в США, а також в європейських країнах знаходиться під надійною опікою держави в частині дотримання її прав та інтересів, а також незалежності в ухваленні рішень.

Таким чином, як основну тенденцію розвитку муніципальної влади можна виділити прагнення до оптимального поєднання самоврядування з властивою йому певною автономією, самостійністю і державним управлінням на місцевому рівні, що дозволить забезпечити в діяльності муніципальних органів реалізацію і захист загальнонаціональних інтересів [6].

З 1985 р в Європі створено нову базову основу для місцевого самоуправління – «Європейська хартія про місцеве самоврядування», прийнята Радою Європи. У четвертій статті цієї Хартії регулюється обсяг місцевого самоврядування, в ній встановлюється, що: «Муніципальні функції, як правило, здійснюються переважно тими властями, які мають найтісніший контакт з громадянином. Надання будь-яких з цих повноважень іншому органу влади повинно здійснюватись з урахуванням обсягу й характеру поставленого завдання, а також вимоги досягнення ефективності й економії». Це формулювання відображає принцип, значення якого в сучасному житті демократичної держави постійно має зростати.

Цей принцип передбачає, що органи влади, які стоять над муніципальними утвореннями, тобто регіональні та федеральні органи влади, повинні брати на себе здійснення лише тих повноважень, які не виконані на місцевому рівні [7].

Звісно ж, що найбільш повно принципи самостійності місцевого самоврядування реалізовані у Швейцарії [8]. Базуючись на тому, що вся влада виходить від народу, у Швейцарії на першому місці стоять муніципальні освіти – громади. Саме вони утворюють основу державної політичної структури. Статус громад не залежить від їх величини і є однаковим по всій країні. Однак існує різниця в правах і обов'язках громад. Пов'язано це з тим, що в рамках національного законодавства Швейцарії діє цілий ряд конституцій, і кожна з них належить до окремого об'єднання громад (кантону), в певній громаді і відповідні муніципальні закони. Причому в деяких питаннях спостерігаються значні розбіжності.

Місьцеве самоврядування в Швейцарії передбачає: право на існування громади, право на об'єднання громад, право громад на створення власних політичних і адміністративних структур в рамках законодавства і т. д.

Крім розглянутих нами адміністративно-територіальних громад у Швейцарії існують цивільні громади. Ці утворення у багатьох відношеннях переплітаються з адміністративно-територіальними громадами, вони утворюються у вигляді церковних, шкільних і т. п. громад, дозволяють громадянам повною мірою реалізовувати на практиці свої права на здійснення місцевого самоврядування, що виступає важливою і невід'ємною частиною сучасної демократії.

Створюючи місцеве самоврядування в Україні, можливо, варто переосмислити зарубіжний досвід. Тим більше, що питання про реформування муніципальних органів і виник у нас, у т. ч. як наслідок підписання Європейської хартії місцевого самоврядування [9].

Однак сліпе копіювання досвіду функціонування систем місцевого самоврядування в зарубіжних країнах є на нашу думку недоцільним. Реформування місцевого самоврядування в Україні повинно відбуватися з урахуванням українських реалій, проблем і національних традицій організації влади на місцях. Як зауважують М.О. Багмет і Н.О. Євтушенко, однією із вимог Європейської хартії місцевого самоврядування є можливість пристосувати здійснення повноважень органами місцевого самоврядування до місцевих особливостей і потреб, адже саме у цьому і полягає цінність місцевого самоврядування [10, с. 58].

На думку В.Ф. Загурської-Антонюк, однією з найгостріших проблем місцевого самоврядування в Україні можна назвати низький рівень життя населення. Найбільш критичним аспектом можна визначити соціально-економічний, котрий характеризується відсталістю ведення господарства, занепадом потенційно вагомих сфер економіки, зниженням активності соціуму [11].

Тому перекладання фінансування місцевої інфраструктури, зокрема, закладів освіти, як пріоритетної функції, й охорони здоров'я, що знаходяться на території громад, з державного бюджету на бюджети громад лягає на них непосильним тягарем, призводить здебільшого до закриття цих закладів, нерідко примушує жителів громад звертатися за наданням освітніх та медичних послуг до інших населених пунктів, які знаходяться на значній відстані від останніх, а головне, загрожує унеможливленню здобуття повної загальної середньої освіти дітьми, особливо у сільській місцевості, та призведе до порушення прав громадян на доступність і безоплатність повної загальної середньої, яка є обов'язковою незалежно від місця проживання та гарантується ст. 53 Конституції України.

Намагання передати на місцеві ради додаткові повноваження – це додаткове фінансове навантаження, яке обмежує їх платоспроможність у реалізації заходів розвитку й оновлення матеріально-технічної бази закладів бюджетної сфери, заходів із енергозбереження, забезпечення належного та безпечного функціонування об'єктів житлово-комунальної сфери і транспорту у населених пунктах області.

Як зауважує М. Тітов, згідно зі ст. 142 Конституції України необхідно забезпечити передачу відповідним місцевим радам не тільки додаткових повноважень, а й фінансового ресурсу на їх виконання з метою якісного надання послуг і забезпечення соціальних гарантій [12].

Крім того, слід зазначити, що згідно із Законом України від 16 квітня 2009 р. № 1275-VI «Про асоціації органів місцевого самоврядування» необхідно проводити попередні консультації центральних органів виконавчої влади з усеукраїнськими асоціаціями органів місцевого самоврядування щодо:

- проекту закону про Державний бюджет України, положень підзаконних актів, що стосуються бюджетного процесу;
- пропозицій про введення в дію або внесення змін до законодавства про місцеві бюджети та міжбюджетні відносини;
- проектів загальнодержавних програм, що стосуються розвитку регіонів;
- проектів державних соціальних програм, реалізація яких покладається на органи місцевого самоврядування, та інші питання.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити такі висновки:

- 1) доцільним є глибоке науково-практичне дослідження світового й українського досвіду, розробка і впровадження науково обґрунтованої власної системи децентралізації

влади з урахуванням історичних, ідеологічних, культурних, соціальних, економічних, географічних та інших особливостей країни, враховуючи кращі світові практики, які результати можна використовувати;

2) найактуальнішою для України на сьогоднішній день є проблема занепаду потенційно вагомих сфер економіки та низький рівень життя населення, що відображається і на рівні розвитку місцевого самоврядування, в зв'язку з чим не можна допустити перекладання фінансування місцевої інфраструктури, що знаходяться на території громад, з державного бюджету на бюджети громад;

3) використання досвіду децентралізації влади, реформування, організації і функціонування місцевого самоврядування у країнах світу, для імплементації в Україні є позитивним, але дискусійним; просте копіювання цих систем окремих країн світу не є доцільним, так як не враховує специфіку, індивідуальні особливості та наявний потенціал України та її регіонів;

4) будь-які реформи в Україні необхідно проводити, виходячи із потреб і цілей суспільства, чіткого розуміння того, який результат і місце у світовому співтоваристві хоче досягти Україна, що потребує розробки та затвердження комплексної національної стратегії розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Акти європейського права з питань регіональної політики та місцевого самоврядування / заг. ред. А.П. Яценюка. Київ : Парлам. вид-во, 2007. 608 с.
2. Астапова Т.О. Адаптація зарубіжного досвіду реформування діяльності органів місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.04. Харків, 2010. 20 с.
3. Гірняк М.В. Європейська хартія місцевого самоврядування в Україні: питання реалізації та контролю. Львів : Каменяр, 2004. 58 с.
4. Гураль П. Еволюція систем (моделей) місцевого самоврядування та їх особливості. *Вісник Львівського ун-ту*. 2012. Вип. 56. С. 174–179.
5. Демченко І. Система джерел європейських правових стандартів місцевого самоврядування. *Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна*. 2011. № 10. С. 386–390.
6. Демченко І. Стан імплементації європейських правових стандартів місцевого самоврядування в Україні. *Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого*. 2011. № 1 (4). С. 149–157.
7. Михайлишин Л.Р. Системи місцевого управління зарубіжних країн: порівняльний аналіз : монографія / за ред. О.Д. Лазор. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. 226 с.
8. Яцунська О. Чотири кити реформування. Європейський досвід оптимізації самоврядності. *Віче*. 2002. № 7 (124). С. 22–27.
9. Шарий В.І. Характеристика світових тенденцій розвитку місцевого самоврядування. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2012. № 1. URL: [http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Patp/2012_1/2012-01\(7\)/12svirms.pdf](http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Patp/2012_1/2012-01(7)/12svirms.pdf) (дата звернення: 19.03.2020).
10. Багмет М.О., Євтушенко Н.О. Базові принципи діяльності територіальних інститутів управління в контексті європейської хартії місцевого самоврядування. *Наукові праці*. 2007. № 69. С. 57–58.
11. Загурська-Антонюк В.Ф. Сучасні тенденції децентралізації державної влади та їх реалізація в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1391> (дата звернення: 19.03.2020). DOI: 10.32702/2307-2156-2019.2.24
12. Тітов М. Про деякі проблемні питання децентралізації влади в Україні. *Міське самоврядування*. 2017. № 11. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2017/november/issue-11/article32027.html> (дата звернення: 19.03.2020).

